

LES CAMPANYES DEL BIENNI 2016-2017 AL NUCLI FORTIFICAT DEL PUIG ROM (ROSES, ALT EMPORDÀ)

Eva SUBIAS PASCUAL*, Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER, Dolors CODINA REINA**, José Ignacio FIZ FERNÁNDEZ*

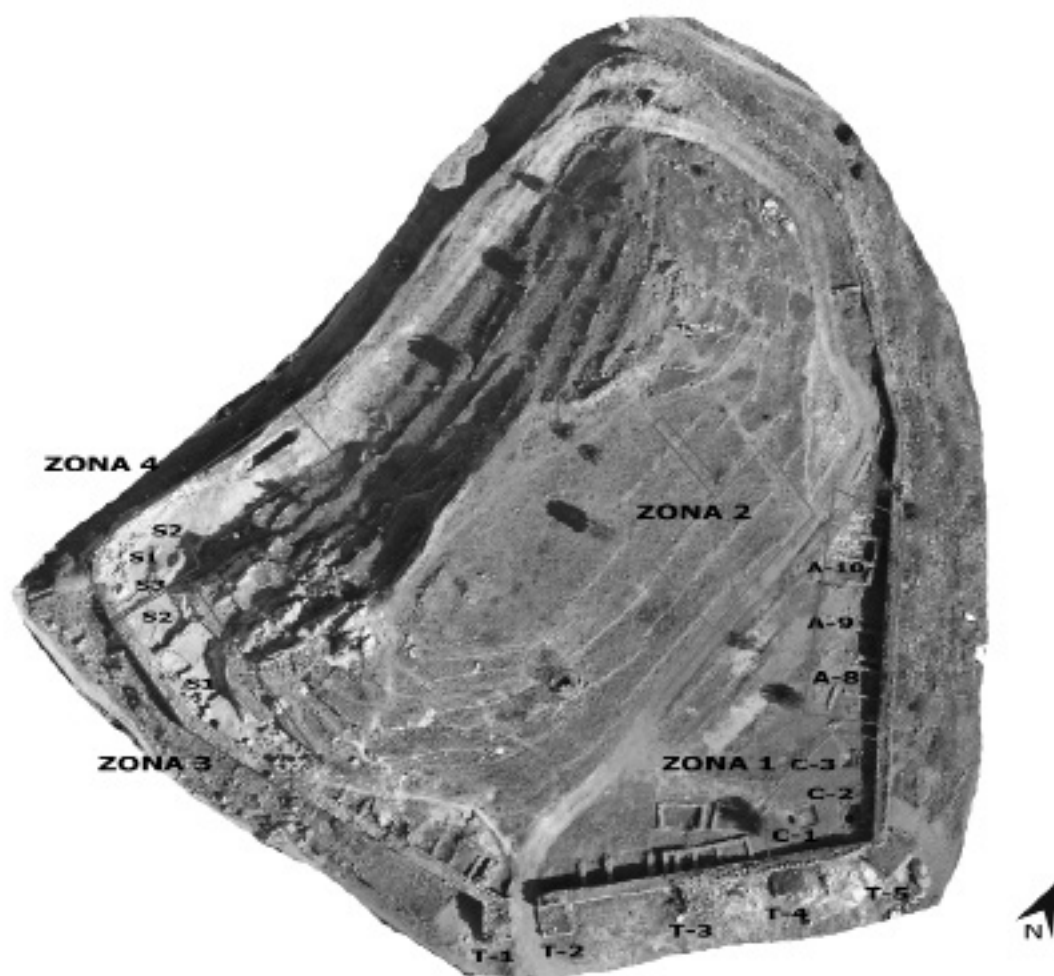
Les excavacions portades a terme al jaciment del Puig Rom, tal com ja es va referir en l'anterior publicació de les Jornades de l'any 2016 (Subias *et al.* 2016), s'emmarquen en el projecte quadriennal de recerca *El nucli fortificat de Puig Rom i el seu entorn immediat. Estudi sobre el poblament d'època visigoda a la serra de Rodes. Segle VII-X dC*, que abasta el període 2014-2017. Aquesta recerca s'integra dins el pla quadriennal del grup interinstitucional *MIRMED-GIAC: Mirades sobre la Mediterrània a l'Antiguitat. D'Orient a Occident, de la Protohistòria a l'Antiguitat tardana*, grup de recerca consolidat que inclou l'àrea d'arqueologia de les universitats Rovira i Virgili de Tarragona (URV) i Autònoma de Barcelona (UAB), i que es coordina des de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. El projecte compta amb el suport econòmic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, gràcies a la subvenció concedida pel quadrienni, i també de l'Ajuntament de Roses, des del 2015, assolit a través d'un conveni regulador signat amb la URV.

El jaciment del Puig Rom es troba situat dins el terme municipal de Roses, damunt d'un turó sobre la població, a la cota de 230 m snm (Fig. 1). Està protegit en tant que Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) amb les categories de Monument històric, des del 1949, i Zona arqueològica, des del 1964. Tanmateix, també gaudeix de protecció pel fet trobar-se dins els límits del Parc Natural del Cap de Creus (PNCC). Els primers treballs d'exploració remunten a l'any 1917, fets per Josep Maria Folch i Torres, oficial tècnic de la Junta de Museus de Barcelona. A partir d'aquests no es torna a intervenir fins les campanyes portades a terme per Pere de Palol durant els anys 1946-1947, en el marc

Figura 1. Localització de l'assentament de Puig Rom (Imatge: Santi Font).

de les actuacions de la Comissió Provincial de Excavacions de Girona, treballs que completa l'any 1987 per tal d'actualitzar el registre realitzat 40 anys abans. A partir d'aquí el jaciment torna a restar abandonat fins el 2010 quan, un cop assolit el procés d'immatriculació de la propietat, fet el mateix any des de l'Àrea de Cultura i Patrimoni de l'Ajuntament de Roses, es fa possible actuar-hi de nou i iniciar el projecte que ens ocupa. De manera molt resumida, durant el primer any del quadrienni, el

358

Figura 2. Situació dels nous espais d'intervenció durant la campanya de 2016 i 2017.

2014, només es va poder realitzar una campanya de prospeccions i una de desenrunament i adequació d'accessos. El 2015 varen continuar els de prospecció i es varen iniciar els d'excavació, així com els de consolidació d'una part de les restes excavades d'antic, a càrrec de l'empresa *Signinum Restaura S.L.*

LA CAMPANYA DE L'ANY 2016

Durant la campanya del 2016, realitzada el mes de juliol, s'han reprès els treballs a les cases obertes l'any anterior a l'angle meridional del jaciment, alhora que s'ha intervingut en el vessant de llevant del turó per tal de reconèixer el perfil geològic del terreny a l'època. També s'ha actuat en els àmbits 8, 9 i 10 que Joaquim Folch i Torres ja havia excavat l'any 1917 a tocar de la muralla est, amb la finalitat d'exhaurir

la seqüència estratigràfica i donar pas als treballs de consolidació de les seves estructures, a càrrec de l'empresa *Signinum Restaura S.L.* També s'ha continuat amb els treballs de desenrunament amb màquina de la cara exterior de la muralla, aquest cop en el tram meridional d'accés al jaciment (Fig.2). Seguint amb la voluntat de conèixer el perfil geològic, es varen encarregar proves de tomografia elèctrica a l'empresa *GS Ingenieria Geofisia SLP*, per estudiar els vessants oest i nord. Paral·lelament, s'han realitzat estudis geològics del lloc (Miquel Fort), a més d'anàlisis de mostres de ceràmiques i dels morters emprats en la construcció de la muralla (Jaume Buxeda), així com estudis de fauna (Violeta Novella). Paral·lelament, durant la campanya es va oferir als participants un curs de formació en fotogrametria i GIS, a càrrec del professor Ignacio Fiz.

Els treballs d'excavació a la zona 1

En aquesta zona, que correspon a la part baixa del jaciment, a tocar de la muralla, entre els sectors excavats per Joaquim Folch i Torres l'any 1917 i continuats per Pere de Palol els anys 1946 i 1947, s'ha procedit a finalitzar les 3 cales obertes durant la campanya anterior. A la cala núm. 1 s'ha acabat el buidat dels reblliments d'una sitja, el que ha permès reconèixer les seves dimensions completes: 80 cm de diàmetre superior, 130 cm de diàmetre màxim a la part central i 80 cm de profunditat. Sabem, però, que seria més gran, atesa la pèrdua d'una part de la boca, que hauria estat coberta amb una llosa de pissarra. El seu perfil, retallat al subsòl, és piriforme, amb la base relativament plana, poc anivellada, i amb pendent cap a l'oest. Les parets són relativament regulars, especialment allà on l'aflorament de roca és menys dur.

A la cala núm. 2, situada a l'est de la cala núm.1, a tocar de l'angle sud-est de la muralla, s'ha ampliat la superfície excavada anteriorment tant a l'est com al sud, no només per acabar de buidar un dipòsit excavat a la roca, que es trobava parcialment descobert, sinó per a poder interpretar una estructura que s'entreveia al sud-est d'aquest, molt afectada per una acumulació de pedres provinents de l'esfondrament de l'angle de la muralla. Un cop acabada l'excavació del dipòsit, s'ha apreciat la seva forma circular, d'uns 1,40/1,50 m de diàmetre i uns 1,20/1,30 m de profunditat, amb les parets ben retallades -excepte allà on la roca és més dura-, i la base inclinada, amb pendent cap l'est. El seu ús podria haver estat com a cisterna per a la recollida d'aigües. Quant a l'esmentada estructura, només s'ha pogut reconèixer, sense afirmar que hi tingués relació directa, un paviment de morter de calç i sorra, molt malmès i fragmentat, relativament pla.

La finalització de la cala núm. 3 només ha proporcionat un seguit d'estrats d'anivellament, que cobrien la roca del subsòl. S'ha obert una nova cala, la núm. 4, de 13 m per 3 m de costat, a tocar de les estances 6 i 8 excavades per Pere de Palol l'any 1947, amb la voluntat de descartar, o no, la presència de construccions en aquesta part més elevada del turó o de pos-

sibles restes de sediments de regularització antròpica del terreny. Els treballs només han permès observar la fonamentació de la façana nord de les esmentades estances i comprovar com aquesta s'ajustava a un retall graonat, fet a la roca, mentre que l'espai immediat resultava buit, potser un carrer o zona de circulació, malgrat no aportar nivells que s'hi poguessin relacionar.

Quant als treballs de finalització de l'excavació dels àmbits excavats per Folch i Torres l'any 2017, s'ha actuat a l'interior de les cambres 8, 9 i 10, situades ran de la muralla est del jaciment. L'àmbit 8, tal com va reinterpretar Pere de Palol (Palol 2004, 13-24), es presentava com una cambra de planta rectangular, separada de la immediata al nord per un estret passadís, de la que només es conservaven els murs laterals nord, sud i est, així com restes d'un sòl de lloses, que Palol havia considerat part de la coberta caiguda. En el moment de reprendre els treballs, l'estança presentava un estat de conservació força lamentable, amb el mur perimetral sud i el de separació del passadís amb l'àmbit 9 pràcticament desapareguts, igual que les lloses del sòl, mentre que els murs est i nord estaven en un relatiu bon estat. Després de desbrossar i eliminar les terres soltes acumulades com a superficial, s'ha procedit a ampliar l'excavació cap a l'oest per tal de reconèixer el tancament de l'estança per aquest costat. Aquí es conservava força bé l'estratigrafia, ja que l'espai no havia estat excavat anteriorment, per la qual cosa s'ha pogut diferenciar un primer estrat d'anivellament, relacionat amb la terrassa agrícola, que cobria un segon nivell, interpretat com d'amortització de l'ocupació de l'espai ja que colgava unes altres restes del sòl de lloses, el qual hem de considerar el paviment de la sala, i, per sota, un darrer estrat de terres naturals damunt de la roca del subsòl. Quant al mur de ponent de l'estança, no s'ha vist; en el seu lloc la roca s'eleva amb un sobtat graó damunt del qual suposem s'hauria fonamentat la paret, convertint aquesta estanca amb una mena de planta baixa semisoterrada, adaptada al pendent natural del terreny.

L'àmbit 9, immediat al nord del 8, amb el que semblaria formar una unitat, també es trobava en un estat de degradació important, tot i que

els murs perimetrals encara es mantenien. Les lloses del paviment descobertes durant la campanya de l'any 1917 estaven pràcticament desaparegudes. D'aquestes s'han localitzat altres restes per sota del nivell superficial acumulat al llarg dels anys d'abandonament de l'espai, estrat damunt del qual s'havia fet un foc. De la mateixa manera que a l'àmbit 8, se suposa que el mur de tancament pel costat oest es trobaria sobre l'aflorament de roca, que encara aquí és més notable. Quant a l'estratigrafia directament relacionada amb les construccions de l'àmbit, s'ha considerat que Folch i Torres l'hauria exhaurit ja que només es va localitzar un únic nivell damunt la roca.

A diferència de la resta d'estances de la zona del poblat immediata a la muralla, tant a l'est com al sud, els àmbits 8 i 9 estan separats d'aquesta per un pas, que s'ha designat com a àmbit 19, seguint la numeració proposada per Pere de Palol, espai que només s'ha desbrossat.

L'àmbit 10, finalment, contigu a l'àmbit 9 al nord, havia estat interpretat per Palol com un espai "sense cap mena de restes de construccions", que limitava al nord amb un altre espai, el 12, en el que només es conservava un petit mur paral·lel a la muralla i un altre molt destruït al final de l'excavació (Palol 2004, 19). Realment aquesta és una de les zones més degradades del jaciment, en la que també la muralla està molt malmesa, pràcticament arrasada. És el punt més elevat del perímetre del jaciment, el més exposat a la tramuntana, que acusa un notable pendent del terreny, on hem de suposar que l'estabilitat dels murs seria menor. Un cop retirat l'estrat superficial dins l'àmbit, només s'ha diferenciat un únic nivell damunt la roca. En el límit est de l'àmbit, ran de la muralla, s'ha detectat un retall reblert amb fragments de pedres, trinxades, la major part petites, amb l'aspecte d'un drenatge. Quant a la interpretació de l'àmbit 10, no podem descartar que es tracti d'una zona de pas entre les cambres 9 i 12. No obstant això, és possible que hi hagués alguna mena de tancament en els extrems est i oest de l'estança.

El desenrunament a la zona 2 i l'excavació de la rasa

Amb la intenció de reconèixer l'espai on donaria la façana dels àmbits descrits en l'apartat anterior i esbrinar el comportament del terreny en el pendent cap el cim del turó, s'ha procedit a retirar les terres d'aportació moderna que corresponen a les feixes de conreu de vinya, així com els abocaments procedents de les terreres d'excavacions antigues. Els treballs, realitzats amb màquina excavadora, han deixat a la vista els desnivells originals del terreny, amb dues plataformes escalonades, una, la més immediata a les cases, i l'altra, la superior, a continuació d'aquesta, a una cota més elevada, que no tenen res a veure amb les feixes agrícoles traçades posteriorment. En l'espai descobert no s'ha detectat indicis de modificació antròpica, ni tampoc traces d'alguns tipus d'ocupació diferenciada. (Fig. 2)

Amb la mateixa voluntat d'esbrinar l'orografia del terreny fins arribar a la cota de la plataforma superior del poblat, s'ha excavat una rasa transversal, de 1 m d'amplada per 20 m de llargada, que ha tornat a posar evidència el desfament entre les terrasses antigues del poblat i les feixes modernes (Fig.2). Tot i l'erosió del terreny, a l'espai de la rasa s'ha descobert una sitja de petites dimensions, que ha comportat l'ampliació de l'excavació. A la cota superior s'han trobat restes de la llosa de coberta i, per sota, els successius rebliments de la sitja, que han aportat materials metàl·lics en plom i ferro, a més de ceràmica i vidre. Un cop excavada, el perfil ha resultat ser poc regular, variable en funció de la duresa de la roca, amb la base amb pendent cap a l'est, i les parets rubefactades.(Fig.3).

El desenrunament i la documentació de la muralla

Ran de la muralla, els treballs han consistit en continuar el desenrunament de la mateixa a partir del punt on havien quedat el bienni 2014-2015, a l'espai entre les torres 3 i 4, a l'extrem sud-est del recinte. Aquesta neteja ha permès acabar de documentar el contorn de la torre 3, situada entre les torres 2 i 4, i calcular la seva

Figura 3. Sitja localitzada en la rasa longitudinal de la zona 2. (Imatge Anna M. Puig).

llargada nord-sud, de 3,90 m, per una amplada est-oest, de 4,70 m, i una alçada conservada d'entre 0,50 m i 1 m. La seva construcció s'ha vist a base de pedres de mida mitjana, sense desbastar, disposades sense morter. Singularment, la torre no estava lligada amb la paret de la muralla sinó que s'hi lliurava, el que portaria a considerar-la una obra posterior, tot i que pot explicar-se, també, com a una estratègia constructiva.

Quant a la torre núm. 4, situada a l'angle sud-est de la muralla, només s'han descobert els paraments sud i oest. No obstant això, s'ha pogut calcular la seva llargada, de 3,90 m (nord-oest/sud-est), per una amplada de 6,40 m (sud-oest/nord-est) i una alçada conservada d'entre 0,60 m i 1,50 m. La seva construcció és a base de pedres de mida mitjana i gran, algunes d'ells ben desbastades, sobretot les situades a la base de la torre, amb restes de morter de calç i sorra en els junts. En els laterals, la torre presenta una banquetta de fonamentació, assentada directament sobre el subsòl, estructura que s'ha vist perfectament imbricada amb la fonamentació de la muralla, fet que la faria constructivament contemporània.

A part de la localització de les torres, la neteja d'aquest espai també ha servit per a documentar la topografia d'aquest vessant del puig, i constatar la presència de diversos afloraments rocosos, probablement aprofitats com un element més de la defensa. També s'ha seguit considerant el traçat poligonal del perímetre de la muralla, feta a base de trams rectes, que giren en angles més o menys marcats, tot adaptant-se al terreny.

En els trams sud i est del recinte emmurallat també s'ha seguit amb la presa de seqüències fotogràfiques, tot seguint metodologia fotogràmica ja iniciada la campanya anterior. En primer terme s'han pres uns punts topogràfics de control amb estació total, al llarg dels 6 trams en que s'ha dividit l'actuació. La captura de fotos s'ha fet en una mateixa posició i a tres alçades diferents, amb distàncies d'uns 3 a 5 m entre si i amb un total de 1.237 fotogrames.

361

LA CAMPANYA DE L'ANY 2017

A la vista de l'escàs rendiment científic dels treballs anteriors, durant el 2017 l'excavació s'ha traslladat i concentrat a l'extrem SW del jaciment, ran de la muralla, a continuació del darrer àmbit excavat per Pere de Palol l'any 1946 (Palol 2004, 26-39). Es tracta d'un espai encaixat entre la muralla i un aflorament de la roca granítica, on no constava que s'hi haguessin fet treballs anteriors de gran envergadura. La potència i l'escàs interès dels nivells superficials ha permès retirar-los amb màquina retroexcavadora, tot i que en alguns punts la superfície del sòl geològic era pràcticament visible. L'accés de la màquina fins aquest punt ha requerit uns treballs previs d'adequació d'un pas per la part nord del jaciment, on ha estat necessari per colgar l'aflorament de roca existent. L'espai excavat s'ha compartimentat en dues zones, la 3 i la 4, a les que ens referirem tot seguit (Fig.2). Durant la campanya també s'ha seguit amb el desenrunament de la muralla, just allà on havia quedat la campanya anterior, així com amb la consolidació de les estances excavades d'antic en el sector de llevant del jaciment,

Figura 4. Detall de la porta localitzada durant la campanya de 2017 (Imatge: Anna M. Puig).

a càrrec de l'empresa *Signinum Restaura SL*.

Els treballs d'excavació a la zona 3

S'ha designat com a zona 3 tota la terrassa inferior immediata a la muralla de migdia, a l'oest de la porta descoberta l'any 1946 per Pere de Palol. En el moment d'iniciar els treballs, aquesta zona es trobava simplement desbrossada i a la vista afloraven uns murs de paret seca que, aparentment, corresponien a la compartimentació de l'espai feta durant l'exploració agrícola del Puig Rom. Només s'hi intuïa el perímetre d'una antiga cala que, malgrat que la planimetria de l'època sigui poc precisa, podria correspondre a una de les realitzades per Joaquim Folch i Torres l'any 1917. Al llarg de l'espai de la zona 3 s'ha diferenciat, a més, dos sectors: el sector 1 correspondria al tram de terrassa més oriental, separat del sector 2 per un llarg mur traçat de forma transversal.

A l'espai del sector 1, d'una superfície aproximada d'uns 160 m², amb una llargada màxima de 24 m per una amplada entre 6 m i 9,5 m, i s'ha retirat tot el superficial amb màquina. A partir d'aquí s'han començat a detectar un seguit de fosses, en forma de taques de coloració diferenciada, que suposem correspondrien a la massa vegetal existent al segle XX. Immediatament, i per evitar contaminacions, s'ha procedit a recuperar la superfície de l'antiga cala i a acabar la seva excavació fins arribar al subsòl, el que ha deixat a la vista la banquetta de fonamentació de la muralla per la cara interior. Quant a la resta del sector, per sota del superficial, s'han diferenciat diversos anivellaments. Atesa la manca de temps per continu-

ar l'excavació en extensió, els treballs s'han acabat limitant a una cala, la núm. 1, de 4 m de llargada per tota l'amplada de l'espai. Aquí encara s'ha identificat un nivell de pedres que cobria un estrat de roca disgregada disposat directament damunt del terreny natural, amb pendent cap al sud i l'oest. Ran de la muralla s'han vist restes del seu enderroc entre el que destacava un grup de pedres més gran que s'ha acabat definint com espai quadrangular de difícil interpretació. L'estratigrafia d'aquest àmbit s'ha excavat de forma diferenciada i, al marge d'una petita fossa, no ha aportat altres elements d'interès.

En aquest sector s'ha fet la important troballa d'una nova porta de la muralla, de 2 m de llum (Fig. 4), que havia estat tapiada, i que presentava el brancal nord modificat posteriorment. Davant la mateixa, s'ha fet una segona cala, la núm. 2, d'uns 4 m per 4 m, que ha proporcionat, per sota del superficial, un estrat d'anivellament a la cota del marxapeu de la porta, que cobria un altre sòl, proper al terreny natural, en el qual s'ha detectat la rasa de fonamentació de la muralla.

En altres punts del mateix sector i en els afloraments de roca, s'ha vist traces de restes de murs, dels que només quedaven empremtes a la roca i algunes pedres, els quals pensem que podrien correspondre a restes de construccions que no s'han conservat.

Com a sector 2, contigu al sector 1 pel nord, s'ha diferenciat l'espai que s'estenia fins arribar a la zona 4, un àmbit relativament quadrangular d'uns 48 m² de superfície. L'excavació ha permès observar la tipologia constructiva del mur que separava ambdós sectors, una paret d'uns 8,50 m de llargada per una amplada entre 0,92 m i 1,08 m a la base, amb un parament complex i heterogeni, resultat de diverses fases constructives. Ran d'aquest mur, i a tocar de la muralla, s'ha fet evidents les traces d'una possible antiga cala. Un cop retirats els nivells remoguts d'aquesta, han aparegut les traces d'un paviment, en molt mal estat de conservació, fet amb lloses disposades planes sobre un estrat de preparació o damunt la roca anivellada, a les que s'ha associat un possible fogar. Aquest tenia una forma de fossa, excavada en el terreny, damunt la qual hi havia una capa de

pedres petites. És possible que aquestes restes corresponguin a un àmbit del que s'hauria perdut el límit nord i est.

Els treballs d'excavació a la zona 4

En aquesta zona, que ocupa l'espai de la terrassa immediata a la muralla de ponent, també hi afloraven algunes restes constructives a nivell superficial, que han servit per a compartimentar l'espai en 3 sectors. El sector 1 correspondria a l'angle occidental del recinte, ran de la muralla, una mena de plataforma en la que sembla que Folch i Torres hi va intervenir atès que hi considerava l'existència d'una porta d'accés al recinte emmurallat. En realitat es tracta d'un pas estret, els brancals del qual avui estan pràcticament desapareguts. En aquesta plataforma, un cop tret el superficial, han quedat a la vista unes pedres que coincidirien amb la tirada de la muralla de ponent, encaixades en l'aflorament de roca que la delimita al nord.

En el sector 2, a continuació de l'anterior al nord, s'ha excavat una llarga rasa per tal de reconèixer la muralla de ponent i els estrats que s'hi relacionaven. Els treballs han permès deixar a la vista el parament interior mentre que l'exterior, molt modificat, no s'ha pogut descobrir atès el perill que suposava deixar massa exposada la paret posterior que s'havia aplacat i construït damunt de la muralla. Pel tal de reconèixer l'estratigrafia associada a aquesta, s'ha excavat una cala, la núm. 1, en la qual, per sota dels anivellaments de la terrassa agrícola, s'han vist unes capes amb cendres i carbons que funcionaven amb la muralla i el seu fonament -una sola filada de pedres-, i que cobrien els estrats natural del subsòl. Contra la muralla, en el límit nord de la cala, s'ha vist parcialment la cara sud d'un mur, perpendicular a aquesta, fet amb pedres diverses de format petit i mig, disposades en sec, i del que quedaven, escassament, un parell de filades.

En el sector 3, finalment, s'ha descobert un petit àmbit, adossat a la cara interior de la muralla, d'uns 10 m² de superfície, delimitat per uns murs en les cares est, sud i est, mentre que al nord encaixava amb l'aflorament rocós que delimita el sector 1 al sud. Sota el superficial s'ha diferenciat un nivell, que correspon-

Figura 5. Detall del desenrunament de la torre n.1 (Imatge: Anna M. Puig).

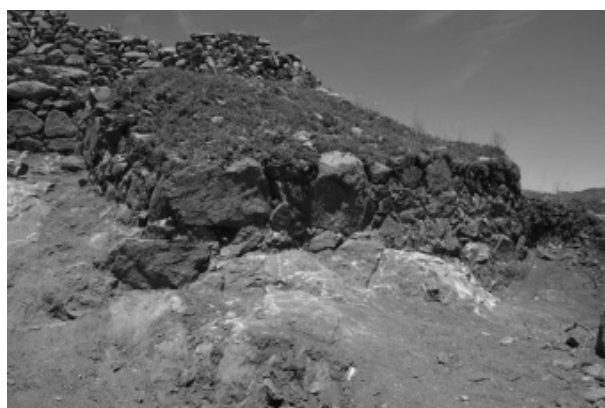

Figura 6. Detall del desenrunament de la torre n.5 cares sud i est (Imatge: Anna M. Puig).

dria a l'amortització de l'espai, en el que s'han recuperat diverses peces metàl·liques i un fragment de ceràmica aixafat *in situ*. Per sota s'ha vist les restes d'un paviment de lloses de pissarra, en molt mal estat de conservació, i un fogar format per un cercle de pedres que contenia terres de color negrós/cendres; més a l'est, finalment, un possible forat de pal. Allà on no hi havia el paviment s'ha excavat fins al subsòl i s'ha diferenciat un primer nivell de pedres petites lligades amb terres d'un color clar, disposades damunt la roca del subsòl, en el que s'havia practicat la rasa de fonamentació del mur est de l'àmbit.

Els treballs de desenrunament de la muralla

S'ha seguit amb els treballs de desenrunament de la muralla en dos punts molt concrets: la cara oest de la torre 1 (Fig. 5) i la cara nord de la torre 5. La torre 1 ja es coneixia des de les excavacions de Pere de Palol com a límit oest de la porta principal. Els treballs anteriors

Figura 7. Detall del desenrunament de la torre n.5 costat nord (Imatge: Anna M. Puig).

ja havien netejat les cares est i sud fins a nivell de fonamentació, mentre que la cara est restava emmascarada per la runa generada per l'enderroc secular de la muralla i per les acumulacions de pedra i terra que degué produir la definició d'un circuit peatonal que entorna el poblat. El desenrunament d'aquesta part no només ha deixat a la vista el parament que faltava sinó també ha permès examinar la fonamentació i l'entrega del mur amb el tram de muralla que es dirigeix cap a l'oest.

364

A la torre 5, iniciada la campanya de l'any 2016, s'ha acabat de desenrunar el costat nord (Fig. 6), on hi havia tot un seguit de feixes de vinya que s'hi adossaven, igual que en tota la llargada de la muralla est. La neteja ha permès constatar com la muralla s'havia adaptat als afloraments naturals del terreny, que aquí configuraven una mena de bancal al que s'havien ajustat les feixes de vinya. Quant al fonament del parament de la torre, s'ha constatat la secció abrupte del sol geològic i la continuïtat de la banquetta sobre la que s'assenta el mur, així com la col·locació de grans blocs granítics a la zona més baixa. Els treballs han quedat en aquest punt atès que el desmuntatge de les feixes de vinya comportarà moltes jornades de treball, que no s'han pogut assumir dins el projecte quadriennal. Malgrat tot, es poden intuir les restes d'una nova torre, que designem provisionalment amb el número 6, a l'espera que es puguin continuar els treballs.

Els treballs de documentació digital del jaciment

Durant la campanya del 2017 s'ha continuat

amb la documentació digital del jaciment, en primer lloc amb la continuació i la millora dels treballs fotogramètrics començats en les anteriors campanyes en els sectors corresponents a la muralla. També s'ha procedit a recollir, en planta, tots els sectors excavats, amb la intenció de poder realitzar plànols i alçats. Finalment, s'ha treballat per a obtenir un model tridimensional de la totalitat del jaciment a partir dels treballs fotogramètrics basats en ortofotografies d'alta resolució, a partir de les quals es podran vectoritzar les plantes i els alçats de detall de les restes, així com fer models digitals del terreny (MDT) d'alta resolució i detectar els possibles microrelleus corresponents a estructures soterrades. Els treballs fotogramètrics s'han fet a partir d'uns vols amb un UAV DJI Avanced, dotat de càmera fotogràfica, amb captures fetes en una forquilla entre un mínim de 2 m fins a un màxim de 30 m d'alçada, amb un total de 2.649 fotos i dos vídeos. Les fotos han estat processades amb el programa de fotogrametria Photoscan (Agisoft), a partir del qual s'han fet models tridimensionals parcials dels sectors de la muralla i dels sectors excavats durant la campanya d'enguany, així com de la totalitat del jaciment. Es preveu realitzar un audiovisual d'animació 3D amb els programes Blender i Lumion.

CONCLUSIONS

En primer terme, quant a la planta de l'assentament, volem assenyalar la seva forma poligonal que tendeix a una concepció triangular, tipologia que sovint trobem en llocs d'altura, en els quals s'aprofita el relleu natural per a obtenir bones visuals sobre el territori així com els vessants escarpats com a element defensiu addicional. Per aquestes coincidències, hauríem de considerar l'ús de l'emplaçament com a refugi. No obstant això, el jaciment del Puig Rom és diferent a altres nuclis de la mateixa època amb els qual es compara, com ara el Tolmo de Minateda (Hellín, Albacete) o Sant Julià de Ramis (El Gironès). Això ens porta a considerar que, més que un assentament de població, civil o militar, es presenta com un reducte de caràcter privat i restringit. El prestigi del lloc ja s'intuïa per les troballes dels nostres predecessors, amb pesos que son competència de les autoritats administratives i polítiques,

objectes de taula de luxe, complements de vestit propis de classes altes.

La muralla és l'element més important del poblat. A simple vista, podem veure que respon a un programa unitari pel que fa als llenços del mur, de la mateixa manera que presenta un criteri unitari quant a la tècnica constructiva i els materials emprats. Tot i la concepció unitària del mur val a dir que cada tram està executat amb petites diferències en les mides dels blocs i en l'aparellatge. És interessant notar com cada grup de treball ha sabut aprofitar la orografia i el material geològic disponible en superfície. En definitiva, no s'hi detecten ni reutilitzacions ni barreja de materials, malgrat que tot i que, val, en molts indrets està retocada, amb refets, que no es corresponen al moment visigòtic. L'únic element de remodelació d'època visigòtica podria ser la obertura d'una segona porta d'accés en el pany occidental de la muralla. Quant a les torres, en canvi, podem discutir si són totes de la mateixa fase o no. Mentre la torre més oriental, la que lliga amb la porta principal d'entrada al recinte, que és al sud, està travada amb el llenç del mur, la que és just al costat, a l'altra banda de la porta, només s'hi adossa. Ara bé, la coherència de la posició de totes dues torres en relació a l'esmentada porta fa pensar que aquesta divergència reflecteix més una estratègia constructiva que no pas una diferència cronològica. La resta de torres del perímetre emmurallat que coneixem resulten sorprenents, de moment, atès que no responen a una seriació de distàncies intel·ligible i presenten detalls constructius una mica diferents que caldrà acabar de valorar. Seguint amb les torres, comentar que, almenys fins al nivell en què s'han conservat, serien massisses, sense espai interior disponible. No podem descartar, però, que a una alçada superior s'hi hagués pogut habilitar algun espai ni que fos simplement de vigilància. Altrament, haurem de concloure que responien a funcions d'estratègia visual i de reforçament dels llenços, més que un dispositiu de poliorcètica com les muralles hel·lenístiques. Per tot això, hem d'entendre que l'estructura disposaria d'escales adossades a la part interior del mur per a poder-hi accedir, fet que encara no s'ha pogut demostrar.

En tot cas, comentar que el parament de la

muralla del Puig Rom emprà uns materials i s'insereix en una tipologia constructiva que es deslliga de l'herència romana en més d'un sentit. Amb una amplada d'uns 2,30 m, en la part més propera a la base adopta el bloc de pedra granítica, simplement desbastat, amb formes quadrangulars, de mides diverses, més aviat grans, rejuntades amb pedres de format més petit, disposades en filades més o menys visibles, i amb un arrebossat de morter de calç i sorra en els junts. En alçada, aquestes filades es combinen amb altres de pedres del mateix tipus, però amb forma de llesques més primes i allargades, algunes col·locades en un evident pla inclinat, a l'estil d'un *opus spicatum*, seguides d'altres planes. Finalment, encara en relació a la muralla, dir que malgrat que la seva construcció s'entén com a unitària, quant a projecte, al llarg del seu perímetre s'observen tramades segmentades, sense lligar. No podem descartar que aquests detalls tinguin relació amb possibles obertures, amortitzades, o amb fases en el treball de l'obra.

Quant a la ocupació de l'espai interior del recinte, no tenim per ara la certesa que el terreny hagués estat aplanat ni terrassat de manera sistemàtica. Cal observar, però, que moltes parts del turó estan molt erosionades i que la roca natural resta a la vista, mentre que en altres la modificació del terreny és tant gran, a causa de la disposició de les terrasses per al conreu de la vinya, que distorsiona el que podria haver estat el relleu original. Malgrat tot, sí que podem observar certes característiques que ens poden aportar llum sobre el tipus d'ocupació del lloc. D'entrada, l'acusat desnivell que presenta a la banda nord fa evident la manca d'espai útil per a la construcció d'edificacions majors. A la banda sud-est i sud-oest de l'assentament, a excepció de la part més immediata a la muralla, sembla que tampoc queda gairebé espai ni per a la construcció ni per a la circulació. En aquest punt, allà on es veuen unes eminències destacades de formació granítica, s'han detectat unes superfícies rebaixades i uns retalls verticals, amb una geometria aproximadament rectangular, que plategen la hipòtesi de l'existència d'una construcció d'una certa entitat, una aula o torre encimbellada, que gaudiria de la situació del privilegi de l'alçada i del control de la resta. En relació a aquesta es podria considerar la nova

porta de la muralla localitzada al seu davant, que donaria accés directe a la zona.

Pel que fa l'accés a l'aigua i a l'evacuació de les aigües residuals dins el poblat, encara està tot per concretar. No obstant això, cal dir que tota la zona és coneguda per l'existència d'aigües subterrànies, filtracions a la roca que van donar lloc a afloraments en superfície, que es podien captar per mitjà de pous. Per tant, caldrà comprovar si aquest fou el sistema de captació d'aigües emprat al poblat, i si es conserven altres pous i en quina quantitat. Quant a les escorrenties, ja sigui de pluvials o d'aigües brutes, les campanyes ha permès observar forats de desguàs, oberts a la muralla, concebuts durant el projecte original de la mateixa, i que permetien evacuar l'aigua de l'interior per la zona més baixa del poblat.

Quant a l'evolució de la ocupació, tal com ja va quedar a la vista per les antigues excavacions, el fet que algunes estructures d'hàbitat es fonamentin damunt l'amortització de sitges podrien estar indicant una modificació en l'ús del lloc dins la cronologia de l'assentament. Hauríem de parlar, almenys, de dues fases, que tanmateix podrien associar-se a una reestructuració o reformulació de l'espai, en un primer moment destinat a l'emmagatzematge agrícola. Això no exclou que hi hagi sitges que pertanyin a aquest moment constructiu, atès que es veu com algunes d'elles s'ajusten als espais disponibles entre dues parets d'habitació.

Al llarg del projecte quadriennal que ens ocupa, a part d'aquestes evidències ja detectades, ha estat possible observar una seqüència de fases d'ocupació, relativament uniforme en tot el jaciment. A grans trets, hem de parlar de 5 fases, estratigràficament diferenciades. La primera correspon a l'arranjament i l'adequació del terreny per a rebre la construcció de les estructures del poblat. La segona, immediata a aquesta primera, és la de construcció i ocupació del lloc pròpiament dita. D'aquesta es passa de forma directa a la tercera fase, que és la d'amortització de les estructures, fase que es pot diferenciar bé d'una quarta, que seria la dels nivells d'abandonament del poblat com a espai d'hàbitat. Finalment, la cinquena i la darrera de les fases seria l'associada als nivells d'aprofitament agrícola del terreny. Si bé

la primera i la tercera són les més fèrtils, arqueològicament parlant, la resta o bé no aporta materials o aquests són poc significatius o estan alterats per les ocupacions recents.

La fase 1, la dels nivells fundacionals del jaciment, es presenta a partir d'unes capes de terres barrejades amb pedres abundants, que tenen la funció d'anivellar el terreny i assolir una superfície relativament bona per a rebre les construccions. En aquests nivells s'hi detecten les rases de fonamentació de la muralla així com dels murs dels habitatges. Quant a materials arqueològics, la ceràmica és la més abundant del conjunt recuperat, amb un 53,04 % del total. Malgrat això, només hi trobem comuna oxidada i grollera reduïda, amb percentatges similars, un 59,68 % per a la comuna oxidada i un 40,32 % per a la grollera reduïda, que encara s'equilibren més a partir del còmput del NMI. Alguns dels fragments informes de comuna oxidada poden correspondre a àmfores, però és difícil de determinar. La fauna també és abundant i el metall, en canvi, resulta poc significatiu. Entre aquest hi trobem claus, possiblement de construcció. Atesa la dificultat de datar aquests materials *per se*, s'ha hagut de recórrer a l'anàlisi radiocarbònica d'unes mostres de fauna que ha proporcionat una cronologia a partir del mitjan del segle VIII.

Quant a la fase 2, d'ocupació pròpiament dita, hem de diferenciar la de construcció dels habitatges i les sitges, evidentment posteriors a la muralla. En el primer dels casos les estances conserven restes de murs que funcionen amb sòls simples de terra o de lloses de pissarra directament col·locades sobre el sòl natural arranjat o anivellat, en ocasions la mateixa roca rebaixada. Lamentablement, en el conjunt d'aquests nivells quasi no s'han recuperat materials arqueològics, per la qual cosa són d'utilitat els resultats de la datació per radiocarboni feta sobre restes de fauna exhumades. En el cas de les sitges, dir que, ara per ara, només s'han localitzat en els sectors sud i oest, precisament els espais on l'estudi geològic ha demostrat que el granit del subsòl està més degradat i resulta més fàcil d'excavar. No s'han vist sitges retallant les roques filonianes, que són d'extrema duresa, les quals ocupen el subsòl de la major part del poblat. El fet d'estar

excavades directament a la roca ens ha impedit, com és evident, poder datar el moment de la seva construcció. En relació als estrats associats a la muralla, s'ha realitzat una datació radiocarbònica de dues mostres de fauna que ens han situat a partir del darrer quart del segle VII dC.

Per la fase 3, la d'amortització del jaciment, també cal diferenciar els nivells associats als habitatges dels de les sitges. En el primer dels casos s'han detectat, arreu on s'ha excavat, uns estrats d'escassa potència, heterogenis, amb restes de cremat (carbons i terres vermelloses), mentre que a les sitges s'han vist reblliments abocats en el seu interior amb una presència notable de material de rebuig. En els nivells d'amortització dels àmbits es dona una presència notable de fauna, al costat de la ceràmica, entre la qual trobem un 60,46 % de ceràmiques comunes oxidades davant d'un 36,43 % de les pastes grolleres reduïdes, percentatge que s'inverteix si fem cas del NMI. Les produccions considerades d'importació són mínimes, amb alguns escassos fragments d'àmfora africana i altres d'àmfora indeterminada. Augmenta la presència de metall, també en varietat, amb l'aparició de sivelles i plaques de cinturó de ferro, claus de ferro, anelles i pesos de plom, i alguns elements de bronze. Es tracta d'objectes abandonats sobre els paviments. En els reblliments de les sitges domina la ceràmica grollera reduïda, amb un 93,45 % del total, davant del 2,38 % de la comuna oxidada, encara amb menys fragments de materials d'importació, només alguns informes de suposada àmfora indeterminada. La presència de metalls, en canvi, és notable, amb una gran varietat d'objectes, com ara elements de bronze (recipients, anelles, hams), de ferro (eines agrícoles, claus de pany, ganivets, sivelles, claus) i de plom (pesos de xarxa, anelles). El vidre es mostra també amb un percentatge elevat a causa del grau de fragmentació; malgrat això és abundant, majoritàriament amb la forma de copes. L'amortització d'una de les sitges s'ha datat, gràcies a unes mostres de fauna en les que s'ha practicat una anàlisi radiocarbònica, a partir del darrer quart del segle VII dC, mentre que la del dipòsit proper a partir del darrer quart del segle VIII dC.

Si analitzem de forma global tots els materials

recuperats al jaciment durant les campanyes del projecte 2014-2017, que sumen un total de 2.311 fragments, observem un domini absolut de la ceràmica de pasta grollera, majoritàriament olles de vora exvasada -algunes amb reguix per tapadora-, base plana i dues nanses, algunes citres monoansades amb vessador, cassoles i ampolles/gerres, així com possibles plaques per coure. Entre la comuna oxidada trobem, majoritàriament, ampolles, àmfores i gerres. Entre les altres produccions, que corresponen als materials d'importació, observem que són molt minoritàries. Algunes són antigues i s'aparten del context cronològic del poblat, mentre que les restes d'àmfora africana i altres d'àmfora indeterminada es podrien associar als nivells fundacionals del mateix. Si bé no se'n han recuperat formes, els materials procedents de les excavacions antigues permetrien fixar un marc cronològic *postquem* segle VII dC. Finalment, esmentar que s'han localitzat un tipus de gerres, conegudes fins ara només al jaciment de *Ruscino* i publicades com a ceràmiques comunes "à pâte claire" (Rebé/Raynaud 2014, 241-246), que es caracteritzen per la seva pasta fina i de qualitat. Aquestes gerres evocuen una possible importació de la que encara no s'ha determinat el lloc de provenença. Són formes tancades, amb dues nanses de secció ovalada aplanada, bases planes o lleugerament convexes, i acanalats a l'espatlla. Poden portar una decoració impresa en una banda de triangles i la superfície engalbada. Caldrà insistir en un futur en aquests materials, atès que podrien esdevenir un fòssil director determinant per a contextos de final del segle VII i VIII.

A grans trets hem de comentar que els resultats de les anàlisis radiocarbòniques proporcionen un marc cronològic entre el darrer quart del segle VII i final del segle IX, un hiatus més ampli del que en un principi havíem considerat per al poblat, atès que no s'havia plantejat, fins ara, una cronologia tan tardana. No obstant això, els detalls de les anàlisis només proporcionen detalls puntuals que caldrà situar en el context cronològic global d'evolució del jaciment. El cert és que ens permeten ubicar el funcionament de la muralla en el tram de ponent ja a partir del darrer quart del segle VII, alhora que la construcció dels àmbits estudiats del sector de llevant se situaria a partir del dar-

rer quart del segle VIII. Quant a la cronologia de l'amortització de la sitja i el dipòsit, malgrat la diferència, podríem considerar la seva coincidència amb la de construcció dels àmbits esmentats. Aquest detall reforçaria la hipòtesi, ja expressada, d'una possible primera ocupació de l'espai per a l'emmagatzematge de cereals, amortitzada i/o remodelada, posteriorment, per una reocupació del lloc amb d'habitatges.

BIBLIOGRAFIA

BERTA, X. 2012, Aixecament planimètric i prospecció al jaciment del Puig Rom, Roses (Alt Empordà), *XI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 365-368.

BINTLIFF, J. 2000, *The concepts of 'site' and 'offsite' archaeology in surface artefact survey* a Pasquinucci, M. Tremont, F. (eds), *Non-Destructive Techniques Applied to Landscape Archaeology*, Oxbow Books, Oxford, 200 - 215.

BURILLO, F., IBAÑEZ, J., ALEGRE, E. 2004, Prospección y concepto de asentamiento. El caso de la ciudad celtibérica Segeda I, *Arqueología espacial* 24, Revista del S.A.E.T, Terol, 165-184.

DABAS, M., DELÉTANG, H., FERDIÈRE, A., JUNG, C., ZIMMERMANN, W.H. 2006, *La prospection*, Paris, ed. Errance.

PALOL, P. de 2004, *El castrum de les muralles de Puig Rom (Roses, Alt Empordà)*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, Sèrie Monogràfica 22, Departament de Cultura de la Generalitat, Diputació de Girona, Ajuntament de Roses.

PUIG, A.M. 2012, Les intervencions del bienni 2010-2011 al poblat del Puig Rom (Roses, Alt Empordà) de l'Àrea de Cultura i Patrimoni de l'Ajuntament de Roses, *XI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 361-364.

REBÉ, I., RAYNAUD, C. 2014, Les olles à pâte claire, in *Le premier Moyen Âge à Rusciño (Château-Roussillon, Perpignan, Pyrénées Orientales). Entre Septimanie et Al-Andalus (VIIè-IXè s.)*, *Homages à Rény Marichal*, Mo-

nographies d'Archéologie Méditerranéenne 35, 241-246.

SOLER, M. 2015, *Les excavacions arqueològiques a Puig Rom: estudi dels materials dels anys 1946 i 1947*, treball de Màster en Recerca en Humanitats, Universitat de Girona.

SUBIAS, E., PUIG, A.M., CODINA, D., FIZ, I. 2016, Les campanyes del bienni 2014-2015 al nucli fortificat del Puig Rom (Roses, Alt Empordà), *XIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Banyoles, 271-276.

SUBIAS, E., PUIG, A.M., CODINA, D., FIZ, I. 2016, El castrum visigòtic de Puig Rom revisitat, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 47, 75-96.